

1. Χάρτης Κεφαλληνίας.
Διακρίνονται οι θέσεις
των τεσσάρων πόλεων.

ΑΡΧΑΙΕΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

Γεράσιμος Θωμάς

Πολιτικός Μηχανικός, Msc EMCP

Η Κεφαλονιά, το μεγαλύτερο από τα νησιά του Ιονίου, με έκταση 688 τετραγωνικά χιλιόμετρα, βρίσκεται απέναντι από τον Πατραϊκό Κόλπο και έχει πυκνή άγρια βλάστηση και επιβλητικούς ορεινούς όγκους. Το ψηλότερο βουνό της, ο Άινος (1628 μ.), ξεχωρίζει από μακριά. Καθώς το νησί βρίσκεται στην έξοδο του Πατραϊκού Κόλπου, υπήρξε ήδη από την αρχαιότητα σταθμός για τα πλοία που ταξιδεύαν προς τη Σικελία, την Κάτω Ιταλία και τις ακτές της Αδριατικής. Η μορφολογία του εδάφους και το έντονο ανάγλυφο, με τα οποία η φύση προίκισε την Κεφαλονιά, βοήθησαν σημαντικά στη δημιουργία φυσικών οχυρώσεων, τις οποίες οι ντόπιοι εκμεταλλεύτηκαν και αξιοποίησαν ήδη από τους αρχαίους χρόνους.

Η παρουσία του ανθρώπου στο νησί εντοπίζεται κατά τη Μέση Παλαιολιθική εποχή, γύρω στα 50.000 π.Χ. από την ανεύρεση μικρών λιθινών εργαλείων. Η πρώτη οργανωμένη οικιστή χρονολογείται στο πρώτο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ., κατά την ονομαζόμενη Μεσοελλαδική περίοδο, ενώ την περίοδο που καλύπτει το δεύτερο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ., την Υστεροελλαδική ή Μυκηναϊκή, το νησί κατακήθηκε σε μεγάλη έκταση, όπως μαρτυρούν μικραϊκά ευρήματα σε ολόκληρη την Κεφαλονιά.

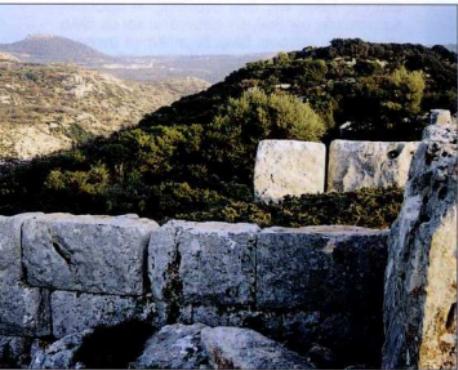
Όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης, η νήσος ήταν Τετράπολης, διαιρεμένη σε τέσσερα διαιρείσματα πόλεις-κράτη, την Πάλη, την Κράνη, τη Ζάμη και τους Πρόνους (κείται δέ ή Κεφαλληνία ούσια, Παλλής, Κράνιοι, Σαμάριοι, Προναίαι¹). Στην οριοθέτηση των τεσσάρων αυτών διαιμερισμάτων συνέβαλε ιδιαίτερα ο σχηματισμός του εδάφους. Ολόκληρη η δυτική χερσόνησος, η οποία σημειά ονομάζεται Παλική (πεδινή έκταση), αποτελούσε το κράτος των Παλέων με πρωτεύουσα την πόλη Πάλη. Απέναντι της προς την ανατολή και με φυσικό όριο τον κόπο του Λιβαδίου μέχρι τη δυτική πλευρά του όρους Άινος δεσπόζουν οι Κράνοι, με πρωτεύουσα την Κράνη. Στο ανατολικό τμήμα του νησιού, μετά την οροσειρά του Αίνου, εκτείνονται τα πολιτικά διαιμερίσματα των Σαμαίων και των Προναίων, με πρωτεύουσας τη Ζάμη και τους Πρόνους αντίστοιχα.

Στα τέλη του 11ου αιώνα π.Χ. παραπέρειται διακοπή της οίκησης και της χρήσης των τάφων

και το νησί στο σύνολό του παρουσιάζει το φαινόμενο της πλήρους εγκατάλειψης για 300 περίπου χρόνια. Μόλις στα τέλη του 8ου ή στις αρχές του 7ου αιώνα π.Χ. διαπιστώνεται ξανά η υπαρξη ανθρώπινης δραστηριότητας. Από τον 5ο αιώνα π.Χ. και μετά και ίδιως κατά τον 4ο και 3ο αιώνα π.Χ. απαντύχθηκαν μεταξύ των τεσσάρων μικρών πόλεων-κρατών έντονες αντιθέσεις και εχθροποτες, οι οποίες οδήγησαν στην κατασκευή εκτεταμένων οχυρώσεων. Τα σώζομενα από εκείνην την περίοδο εντυπωσιακά ταίχη της Κράνης, της Σάμης και των Πρόνων φανερώνουν το πνεύμα ανεξαρτησίας και αυτονομίας των κατοίκων. Τούτο άλλωστε δηλώνει και η αυτόνομη νομισματοκοπία της κάθε πόλης, όπως και οι ανεξάρτητες συνήθεις που είχαν συνάψει με τους ισχυρούς της εποχής, την Αθήνα, τη Σπάρτη, τους μακεδόνες βασιλείους.

Η ισχυρή οχύρωση της Κεφαλληνίας δεν κατόρθωσε να εμποδίσει τους Ρωμαίους, οι οποίοι κατέλαβαν το 187 π.Χ. τη Ζάμη. Η Ρώμη χρησιμοποίησε το νησί ως βάση σε πολεμικές επιχειρήσεις και η επικυριαρχία της διήρκετε αιώνες. Η έλευση της νέας δημοκρατίας στην ηγεμονία, γύρω στον 3ο αιώνα μ.Χ., σήμανε και το τέλος του αρχαίου κόσμου.

Η ιστορία του νησιού είναι συνυφασμένη με την έντονη σεισμική δραστηριότητα της περιοχής του Ιονίου. Πράγματα, σε όλη τη διάρκεια της μακράς ιστορίας του το νησί, όπως και τα γειτονικά του, ήταν πάντοτε ευδίλιωτο στα συχνά λαήγματα του εγκέλαδου. Ας σημειωθεί ότι είναι από

2. 3. Τείχη και προμαχώνες στην ορχαία Κράνη με ισόδρυο σύστημα δόμησης με τοπικές διαμορφώσεις αναβαθμών.

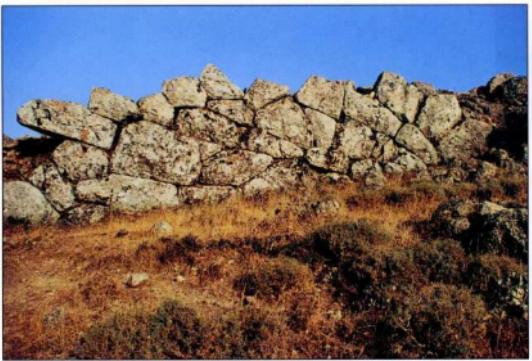
τα πλέον σεισμογενή μέρη της Ελλάδας, δεδομένου ότι ανήκει στη ζώνη με σεισμικότητα IV. Από τους πιο καταστρεπτικούς σεισμούς που έγιναν στην Κεφαλονιά είναι εκείνοι του 1636 με 540 νεκρούς, του 1658 με 320, του 1767 με 253, του 1867 με 224 και του 1953 με 369 θύματα και εκτεταμένες υλικές ζημιές. Ωστόσο, παρά τους σεισμούς, σώζονται αρκετά τμήματα των σχυρωματικών έργων ως μαρτυρίες της αρχαίας οικοδομικής τεχνολογίας.

Η Πάλη ήταν χτισμένη στην περιοχή της σημερινής Παλικής, περίπου ένα μιλι βορειότερα από το Ληξούρι. Η πόλη, που βρισκόταν πάνω σε ένα λόφο κοντά στη θάλασσα, ήταν σχυρώμενη από τη φύση (τά μέν θαλλάττης, τά δέ κρημνοίς περιεχόμενα²). Εκτός από τη φυσική σχυρώματη την αρχαία Πάλη προστέθενταν τείχη, που σώζονταν ως το 1600. Καθώς δεν υπήρχαν λατομεία στην περιοχή αυτή, οι περίοικοι κατέστρεψαν τα τείχη, προκειμένου να εκμεταλλεύσουν το οικοδομικό υλικό των αρχαίων σχυρώσεων, επαναχρησιμοποιώντας το για να καλύψουν νέες δομικές ανάγκες. Σήμερα, συναντά κανείς σε τοποθεσίες γύρω από το Ληξούρι διάσπαρτα αρχαία μέλη, προερχόμενα προφανώς από τα αρχαία σχυρωματικά έργα. Ως επί το πλείστον πρόκειται για ορθογωνικούς λίθους τυπικών διατάσσεων (1,50x, 6x0,5 μ.) με άριστα δουλειμένες επιπλέον έδρες και αναθυρώσεις στις πλευρικές έδρες. Σε καλύτερη κατάσταση πάντως σώζονται υπολείμματα των βυζαντινών σχυρώσεων, στην περιοχή της Παλικής.

Η Κράνη βρισκόταν στο μχό του κόλπου του Κουταύλη, χτισμένη πάνω στους λόφους που δεσπόζουν στην πεδιάνη περιοχή της σημερινής Κρανιάς. Κατά τον Μαρινάτο, η πεδιάδα της Κρανιάς ήταν η κύρια περιοχή της αρχαίας πόλης³. Μεγάλο τμήμα από τα τείχη της, τα οποία είχαν περίμετρο 2-3 μίλια, σώζεται μέχρι σήμερα.

Η χάραξη των τειχών προσαρμόζεται στο ανάγλυφο της περιοχής, ουτώς ώστε το μεγάλο αυτό τεχνικό έργο να δεσπόζει στους λόφους και να επιτυγχάνεται πλήρης οπτικός έλεγχος

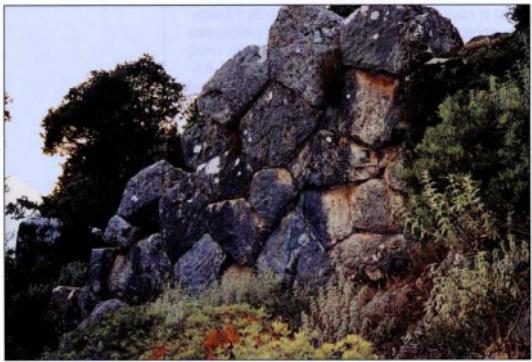
από τους πυργίσκους-προμαχώνες του. Συγκεκριμένα, οι σχυρώσεις αναπτύσσονται νοτιοανατολικά του υψηλότατου Ράχη (251 μ.). Ο άξονας των τειχών διέρχεται από τις κορυφές μικρότερων λόφων, τις οποίες και ενώνει (Τραγάλο 160 μ., Λόγγος, Πεδουύλες). Στα βόρεια δεν σώζονται υπολείμματα του τείχους, ενδέχεται όμως ν' ήταν περιορισμένα, λόγω της φυσικής ισχυρής αμυντικής γραμμής που δημιουργεί ο όγκος Ράχη. Περιορισμένη έκταση έχουν επίσης τα τείχη στα δυτικά, όπου υπάρχει σήμερα η λιμνοθάλασσα του Κουτάβου. Μεγάλης έκτασης είναι τα τείχη που διατηρούνται στα νότια. Τα ποιημαντικά υπολείμματα των σχυρώσεων της Κράνης βρίσκονται στα ανατολικά και έχουν διεύθυνση σχεδόν Β-Ν. Στον άξονα των τελευταίων ενωματώνονται είκοσι περίπου μικροί τετραγωνικοί πύργοι (σαν προμαχώνες), οι οποίοι προσδίδουν οδοντωτή μορφή στη χάραξη. Παρόμοια χάραξη συναντούμε στην αρχαία Μεσσηνία. Στη μισγάγκεια των δύο λοφισκών, στους οποίους αναφρίχαται το τείχος, σχηματίζεται η κύριη πύλη, με τη διαμόρφωση πλευρικών τοίχων με πελώρια λιθοσώματα (ούμφωνα με το πολυγωνικό σύστημα δόμησης) και ενός κεντρικού πύργου. Η γραμμή των τειχών, πάχους 4 μ. περίπου, είναι κατασκευασμένη με δύο παρείσεις λιθοπλίνθων και ενδιάμεση επίχωση. Εδώ το σύστημα δόμησης είναι το ισόδομο. Οι λίθοι, κατασκευασμένοι από το υλικό που αφθονεί στην περιοχή, τον λευκόφαιο ασβεστόλιθο, είναι μεγάλων διαστάσεων, δεδομένου ότι το μήκος ορισμένων ξεπερνά τα τρία μέτρα. Οι επιφανείες των εδρών είναι άριστα δουλεμένες, χαρακτηριστικό γνωρίσμα της αρχαίας οικοδομικής τεχνολογίας. Δεν υπάρχει επιμέλεια στη διαμόρφωση της μετωπικής επιφάνειας με περιταίνια, ταίνιες η άλλα διακοσμητικά στοιχεία, αλλά μόνο η κύφωση, η οποία συνιστάται στην απομείωση της διατομής του λίθινου όγκου κοντά στις ακμές. Σε πολλές γωνίες συναντούμε λίθους με ύψος που αντιστοιχεί σε δύο οριζόντιες στρωσίες, μάλιστα φέρουν κατάλληλο αναβαθμό, ώστε να εφαρμόζει πάνω τους ο αντί-

4. Υπολείμματα του αρχαίου τείχους των Πρόννων όπου διακρίνεται το πολυγωνικό σύστημα δόμησης.

5. Τμήμα του τείχους της Σάμης. Αυστηρώς ιοδόμιο σύστημα δόμησης, με επιμονή στην τέλεια επιπέδωση των εδρών και μεγάλη αυστηρότητα στην κατασκευή οριζόντιων ζωνών.

6. Τμήμα του τείχους της Σάμης. Πολυγωνικό σύστημα δόμησης με μεγάλη φροντίδα στην τέλεια συναρμογή των λιθοσωμάτων.

στοιχος λίθος της άνω στρώσης. Η πρακτική κατασκευής αναβαθμών αποντάται και σε άλλα σημεία του τείχους. Είναι δύσκολο να ανιχνευθούν ίχνη των εργαλείων πάνω στα λιθοσωμάτα, δύοτι η φθόρα των επιφανειών είναι εκτεταμένη, καθώς κλιματολογικές και άλλες παράμετροι έδρασαν καταλυτικά μέσα στους αιώνες. Η λατόμευση των τειχαρίων, που λαξεύθηκαν κατάλληλα και χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή της οχύρωσης, πραγματοποιήθηκε πλησίον της χράξης, γεγονός που αποτελείεσε πλεονέκτημα από την άποψη του χαμηλού μεταφορικού κόστους (σε έμψυχο δυναμικό και σε χρόνο). Σήμερα η κατάσταση διατηρήσης των οχυρώσεων είναι πολύ καλή. Παρά το γεγονός ότι το τεχνικό αυτό έργο ήταν καταδικασμένο να ακολουθήσει τη μοιρά του σεισμικού καθεστώτος της Κεφαλληνίας για χιλιάδες χρόνια, οι παραμορφώσεις και οι δομικές βλάβες είναι σε γενικές γραμμές μικρές ή ασήμαντες. Ας σημειωθεί ότι οι λίθοι, λόγω του σημαντικού μεγέθους τους, στάθηκαν αν όχι άδυντα, τουλάχιστον ασύμφωρο να μετακινθούν από τους μεταγενέτερους περιορικούς για χρησιμοποιούμενους αωδομικό μικρό δευτέρας χρησης. Συνεπώς, είναι μεγάλο το ποσοστό των αρχαίων μελών, τα οποία διατηρούνται στην αρχική της θέση ή έτσοι λίγα μέτρα μακριά, σε θέσεις που υπαγόρευε σε η νέα ισορροπία ύστερα από τυχούσα ανατροπή ή ολόθρηση. Το τεχνικό αυτό έργο είναι ακόμη και σήμερα από τα σημαντικότερα που εκπονήθηκαν στον νησί ανά τους αιώνες.

Η πόλη των Πρόννων βρισκόταν στη νοτιοανατολική πλευρά του νησιού, χτισμένη στο λόφο που βρίσκεται πάνω από την περιοχή των Κορωνών και ήταν κατά τον Παρτς «η ασήμαντά των μικρών πολιτειών»⁴ της Κεφαλληνίας.

Η θέση της πόλης αυτής είχε φυσική οχύρωση, δεδουλεύουν ότι η κλίση των εδαφικών σχηματισμών είναι πολύ έντονη και η περιοχή εξαιρετικά δύσβατη για κάπιον που αποφασίζει να εκτελέσει μια αναρρίχηση στα βραχοδες και πυκνόφυτο ποτό. Πολύ περισσότερο μάλιστα για έναν επιπλέοντα οπλίτη, ο οποίος θα είχε να αντιμετωπίσει επιπλέον τον εχθρό! Ο ιστορικός Πολύβιος αναφέρει ότι ο Φιλίππος Δ' Μακεδονίας εγκατέλειψε τη σκέψη να την πολιορκήσει, γιατί «εἰδε τη μικρή πόλη να είναι δυσπολόρητη και την τοποθεσία στενή»⁵.

Τα ελάχιστα υπολείμματα των αρχαίων οχυρώσεων της περιοχής βρίσκονται στο ύψωμα Άγιος Γεώργιος (570 μ.), κοντά στα χωριά Πάστρα και Αστρογέρακας. Πρόκειται για τμήματα τειχών, χτισμένων κατά το πολυγωνικό σύστημα, με λιθόπλινθους μέσων διαστασών, από καλολειτουργέμενη τοπική ασβεστολίθιο. Υπάρχει και δύο ιδιαίτερη φροντίδα στην προετοιμασία των εδρών, ώστε να δημιουργηθούν τέλεια επιπέδωμένες επιφάνειες, προσεκμένου να συναρμόσουν με τις γεωνοτικές. Παραπτώντας κανείς τον τρόπο κατασκευής των τειχών, στα σημεία όπου τα τελευταία διασιχίουν καθέτα τις ισούψεις, διαπιστώνει ότι υπάρχουν κατά πυκνά διαστήματα σχεδόν οριζόντιες στρώσεις (συγκεκριμένα με μικρή κλίση προς ανάπτη), για να ξεσφαλίσουν καλύτερη έδραση και ευσταθεία έναντι παραγόντων ολόθρησης ή ανατροπής. Χάρη στη μεθόδο αυτή και στην επιμέλεια της δόμησης διατηρήθη-

καν σε πολλά σημεία οι αρχαίες οχυρώσεις, ακόμη και σε πολύ απόκριντες τοποθεσίες. Αν λέμε κανεὶς υπόψη τις δράσεις που είναι πιθανόν να ενήργησαν πάνω στις κατασκευές των Πρόνων όλων αυτούς τους αἰώνες (σεισμούς, πετρέσεις, πυρκαϊές, καιρικά φαινόμενα κ.λπ.), αντλαμβάνεται τη σπουδαιότητα των έργων αυτών, τα οποία ανιστέκονται πεισματικά στη φθορά ως τις μέρες μας.

Η Σάμη είναι η τέταρτη πόλη που αναφέρεται σε κείμενο του Θουκυδίδη. Είναι η εποχή κατά την οποία τούτη η πολειτεία, κέντρο μιας ευρύτερης περιοχής που εκτείνεται από το Πυργί ως την Πύλαρη (περιλαμβάνοντας πιθανότατα και την Ερίσσο), κάνει αισθητή την παρουσία της στον αρχαίο κόσμο και γνωρίζει μεγάλη ακμή. Η αρχαία Σάμη ή Σάμος ήταν χτισμένη στα ανατολικά του νησιού, λίγο βορεότερα της σημερινής ομώνυμης κωμόπολης. Αναπτύσσεται στους προπόδες και τις πλαγιές δύο απότομων λόφων, που υψώνονται στο μιχό του μεγάλου ανατολικού κόλπου του νησιού, στις κορυφές των οποίων υπήρχαν δύο ακροπόλεις. Η ανατολική «κύρια» ακροπόλη (275 μ.) και ισχυρότερη, είχε δύο πύλες (από τις οποίες η πιο μηνιαίκα στην κατασκευή, βορειοανατολικά, διασώζεται μέχρι σήμερα), ενώ από το βυθό ενός πηγαδιού στην ίδια κορυφή, υπόγεια σήραγγα έφθανε μέχρι την παραλία. Η νότια, χαμηλότερη (226 μ.) και περισσότερο ευπρόσδιλτη, διέθετε αμυντικό πύργο και είχε μία μόνο είσοδο. Εδώ πιθανότατα είχε κτιστεί η ακρόπολη Κύατος, την οποία κατέστρεψαν οι Ρωμαίοι. Η πόλη είναι άριστα οχυρωμένη με τείχη των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, μήκους 3400 μέτρων, το οποίο δεσπόζει επιβλητικό στούς ορείσματος όγκους της περιοχής.

Το γιγάντιο αυτό έργο, που περιέκλειε μια έκταση 377 περίπου στρεμμάτων, συνέδες τις δύο περιτειχισμένες κορυφές, εκτείνοντας ως την ακτή και, θωμακίζοντας την παραλία, προστάτευε την πόλη τόσο από χερσαίες όσο και από θαλασσιές επιδρομές. Στην περιοχή υπήρχαν επιπλέον ορισμένοι προμαχώνες, αμυντικά έργα δυστερπώσουσα σημασίας, για την ενίσχυση της σύμνατης της περιοχής. Στις οχυρώσεις αυτές συναντά κανεὶς αλλού παραλλαγές του ισόδουμου συστήματος (όπως το αυστηρώς ισόδομο, ή το παρατίσσομενο) και αλλού το πολυγωνικό σύστημα δόμησης. Χάρη στο εντυπωσιακό μεγέθυνσας των οχυρώσεων που χρηματοποιήθηκαν, αλλά και του τρόπου δόμησης αυτών, μέσω τελείων συναρμόσεων, τα τείχη ονομάστηκαν από πολλούς «κυκλωτεία», όρος που δηλώνει την υπέρβαση της ανθρωποτεχνικής κλίμακας των οχυρώσεων. Εδώ είναι κτισμένα κυρίως με μία και μόνο παρειά, ικανού πάχους, αλλού αμφιπρόσωπη (δηλαδή και με τις δύο επιφάνειες καλούλαξεμένες, ώστε να είναι ορατές) και αλλού όχι (περίπτωση αναλημματικής τοιχοποιίας). Ας σημειωθεί ότι παρόμοιας κατασκευαστικής αντιλήψη και ποιότητας οχυρωματικά έργα υπήρχουν στη γειτονική Αιτωλοακαρανία (τείχη Παλαίρου, Οινιάδας, Πλευρών, Στράτους κ.α.). Αυτό συνήγορει υπέρ της άποψης ότι τα μέρη αυτά επικοινωνούσαν καθώς και ότι υπήρχε αλληλεπίδραση και στον τομέα των τεχνικών έργων.

Όπως και στις άλλες τρεις πόλεις του νησιού, έτσι και στη Σάμη τα τείχη είναι κτισμένα από τον οπλόρο τοπικό ασβεστόλιθο, με τα ίδια λιθοδοξικά και ανυψωτικά εργαλεία. Όπως γίνεται Φανερό, η λατόμευση των όγκων από το μητρικό πέτρωμα την περιοχή δεν αντιστοιχεί ποσοτικά στο τεράστιο πλήθος λιθοσωμάτων που χρησιμοποιήθηκαν στο έργο. Ετοιμαζεύεται για το γενονός ότι αξιοποιήθηκαν πολλές φυσικές εξάρσεις των βράχων, οι οποίες αποτυμηθήκαν και προσέφεραν αθόνην ποσότητα ασβεστόλιθου προς λαξευση και δόμηση. Πράγματι, τα σημεία στην περιοχή, όπου φινέται πιας πραγματοποιήθηκε υλοτομήση, είναι περιορισμένα. Επίσης αποκλείεται για λόγους οικονομιοτεχνικής φύσεως να επιχειρήθηκε μεταφορά ύληκού από χαμηλότερες στάβμες και μάλιστα σε μια περιοχή τόσο δυσβατη και με τόσο έντονες εδαφικές κλίσεις.

Στον ανατολικό λόφο της Σάμης, στα βορειοανατολικά διατηρείται σε καλή κατάσταση μία μηνιαίκα τρίλιθη πύλη της αρχαίας ακροπόλεως, με ευεμένεις παραστάσες και υπέρθυρο. Μάλιστα προς το εσωτερικό της ακροπόλεως, κατά τη διεύθυνση που ορίζει το πρόπτυλο, σώζονται τα λήνη στενού διαδρόμου. Στον δυτικό λόφο, εκεί που βρισκόταν η αρχαία Κύατος, είναι σήμερα ορατά στα υπολείμματα μεσαιωνικών οχυρώσεων, πάνω σε εκείνα των αρχαίων. Πρόκειται δηλαδή για αρκετά μεταγενέστερες ιστορικά φάσεις κατασκευής του τείχους, με τον τρόπο δόμησης που υπαγόρευε η νεότερη εποχή (ακανόνιστοι λίθοι, συνδετικά κονιάματα).

Σημειώσεις

1. Θουκυδίδης 2.30.2.
2. Πολύκρις 5.3.4.
3. Σ. Μαρίνατος, «Αἱ Ανασκαφαὶ Γοεκοροῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ», ΑΕ (1932), σ. 14.
4. Ιωσήφ Πατρ., Κεφαλληνία καὶ Ιθάκη. Γεωγραφικὴ μονογραφίη, εξελληνισθεῖσα υπὸ Λ. Παπανδρέου, εν Αθηναῖς 1892, σ. 186.
5. 5.3.4.: «ὅραν τὸ πολιούτανον δυστολόρκητον ὃν καὶ τὴν χώραν στενήν». Π.Β. Πατρ., δ.π., σ. 186-187.

Ancient Fortifications in the Kefalonia Island

G. Thomas

Kefalonia, the largest of the Ionian Islands, laying on the exit of the Patraikos Bay, has been already since antiquity an important naval station for the ships travelling to Sicily, South Italy and the Adriatic coast. The natural fortifications of the island, created by the land morphology and the high relief of the ground, has successfully been exploited by the natives already since antiquity. The human presence on Kefalonia is dated from around 50,000 BC, while the first organized settlement is placed in the first half of the second millennium.

According to Thucydides, the island was a *Tetrapolis* (= four our cities) and were divided in four cities-states, namely Pale, Krane, Same and Pronnous. The strong rainfall and humidity governing their relations from the fifth century BC on, and especially during the fourth and third century, led to the construction of extensive fortresses, sections of which have survived until today. However, the powerful fortifications did not hold back the Romans, who managed to occupy Same in 187 BC and to use the island as a naval base for their war operations.

Βιβλιογραφία

- ΑΝΤΖΟΥΛΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Σάμη, επιχειρησιακός στόλος στην ιστορία της, Αδελφότητα Κεφαλληνίας και Ιθακής Περιοδικό, 1998.
ΗΟΣ Μητσά Εκπαιδευτικόν Επιβεβαίωση, Ειδικό αρεφέας, Κεφαλονία, τεύχη 58-60 (1962).
ΚΑΛΙΓΑΣ ΠΕΤΡΟΣ, «Η αρχαία Κεφαλληνία - Νήσος της Ιονίου, Επιβεβαίωση, Κεφαλονία 1890», Επιβεβαίωση Ε, σ. 94-97.
ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ΣΤΥΡΙΔΗΣ, «Αἱ Ανασκαφαὶ Γοεκοροῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ», ΑΕ (1932), σ. 1-47.
ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ Ν. ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Ιστορία της Κεφαλληνίας, εκδ. Κέφαλος, Αθηναίς 1990, τόμοι Α, Β, Ζ, 21-24.
ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΣ Λ., Κεφαλληνία και Ιθάκη. Γεωγραφικὴ μονογραφίη, εξελληνισθεῖσα υπὸ Λ. Παπανδρέου, εν Αθηναῖς 1892.